

آموزش خلاق کودک محور

زبان و اجتماعی شدن: کاربرد انسان شناسی زبان

نویسنده: امیلیا نرسیسیانس

جست و جو و آماده سازی:

مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان

مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان

این مقاله به بررسی نقش زبان در فرایند زندگی اجتماعی فرد می‌پردازد، و به پرسش‌هایی، که در ذیل خواهد آمد، پاسخ داده می‌شود.

۱. زبان چگونه فرا گرفته می‌شود؟
۲. انسان چگونه (به واسطه زبان) می‌اندیشد؟
۳. نقش تعاملات اجتماعی در زبان چگونه است؟ هالیدی معتقد است که فرایند یادگیری زبان و به کار گیر آن، در کودک، در طی چند مرحله صورت می‌گیرد

۱. فهم اشاره‌ها و حرکت‌ها،
۲. فهم اصوات به مثابه دال‌ها و مدلول‌های آن،
۳. استفاده معانی آوایی در بافتهای محدود، مانند محیط خانواده،

قاعده مند کردن زبان آغازین ۱ با ابزاره دستوری و بسط ذخیره لغوی، ویگوتسکی سه مرحله از توسعه گفتار و تفکر را عنوان می‌کند:

۱. گفتار اجتماعی
۲. گفتار خود محوری
۳. توسعه گفتار درونی. برنشتاین، بر این عقیده است که ساخت اجتماعی معین، رفتار زبانی معین را به وجود می‌آورد و متعاقب آن ساخت اجتماعی معینی باز تولید ۲ می‌شود.

در این مقاله نظریه جامعی از ترکیب سه نظر ارائه شده است که در آن دیدگاه‌های جامعه شناسی، زبان شناسی و روان شناسی هر یک سهم خود را در توصیف کامل تر موارد ذکر شده ادا می‌کنند.

(1) Prototype

(2) Reproduce

مقدمه

انسان تنها موجود زنده‌ای است که سخن می‌گوید و قادر به برقراری ارتباط با موجودات همسان خود است. هر کودک سالم که در محیط اجتماعی رشد کند، نوعی زبان را در ذهن خود توسعه می‌دهد. مردم جهان به زبانهای گوناگونی سخن می‌گویند، اما این زبان دارای مشترکاتی هستند، و چامسکی (۱۹۵۷، صص ۱۸۴-۱۷۹) بر اساس دستور همگانی ۱ به توضیح مشترکات آنها همت گماشته است.

در این مقاله به سه نکته اساسی درباره زبان اشاره می‌شود:

- الف. فراگیری زبان.
- ب. اندیشیدن با زبان.
- پ. شکل‌گیری زبان بر اساس تعاملات اجتماعی.

الف. فراگیری زبان

در مرحله اول اساسی‌ترین عامل برای ارتباط انسانی، بازنمایی ۲ خود و بازنمایی دیگران است. از طریق تعامل کودک با مادر، کودک به قدرت اشاره‌ها و حرکتها به هنگام برقراری ارتباط پی می‌برد. در مرحله دوم در دو تا نه ماهگی (لاک ۱۹۷۸، صص ۱۰-۳) کودک در می‌یابد که اعمال او مورد توجه دیگران قرار می‌گیرد و نیز به این راز بزرگ پی می‌برد که آواها، اشاره‌ها و حرکتها پیام‌هایی هستند که پاسخ‌های معلوم و مشخصی دارند. به این ترتیب کودک به قدرت اصوات، که در مرحله نوزادی بی‌هدف بود، برای ایجاد ارتباط پی می‌برد و همچنین درک می‌کند که با ترکیب اصوات خاص می‌تواند دال‌های ۳ خاص برای مدلول‌های ۴ ثابت و معانی خاص به وجود آورد، و هر گاه به مدلول‌هایی بر می‌خورد که شکل دال صوتی آن را نمی‌داند از خود دال‌های خاص به قصد تفهیم منظور می‌سازد، و اشیا و اجسام پیرامون خویش را نامگذاری می‌کند.

- (1) Universal Grammar
- (2) Representation
- (3) Signifiers
- (4) Signified

در مرحله سوم کودک شکل آغازین زبان را به مثابه وسیله ارتباطی به کار می‌گیرد و الگوهای صوتی خاص را منطبق با کارکردهای خاص، درک می‌کند (هالیدی ۱۹۷۵، صص ۱۰۱-۷۵) (از نقاط ضعف در شکل آغازین زبان دال‌هایی (مثل دادا، بوبو، گاگا و غیره) است که تنها در محیط خانه و در برقراری ارتباط با اعضای خانواده می‌توانند تبدیل به مدلول‌های خاصی شوند. این دال‌ها محدود و بازدارنده و مانع بیشتر مورد نیاز کودک‌اند. در مرحله چهارم، شاهد بروز و ظهور زبان و یا به بیان دیگر شاهد توسعه و توجیه مفاهیم با کلمه‌هایی هستیم که در زبان مورد نیاز معنا دار و قابل بازشناسی هستند.

به این ترتیب کودک شکل آغازین خود را با آگاهی از کشف جدید به تدریج کنار می‌گذارد و در گفتار خود نکات دستوری را رعایت می‌کند و نحو جمله را در نظر می‌گیرد و ذخیره واژگانی نیز رو به گسترش می‌نهد. پس برای کودک، در گذر از شکل آغازین زبان، برای دستیابی به مرحله ظهور واقعی زبان در یک نظام دستوری، واژگانی چند مهم به نظر می‌رسد (دور ۱۹۷۶، صص ۲۸-۱۳). کودک پس از پشت سر گذاشتن این چهار مرحله زبان را می‌آموزد. البته باید پذیرفت که فراگیری زبان یک عمل اجتماعی است و محیط کودک، به ویژه نقش آموزشی

مادر یا هر مسؤول دیگر در حد ساختن چهار چوبی ۱ برای فراگیری و درونی کردن معرفت بیرون و تبدیل آن به ابزاری برای کنترل آگاهانه یا تنظیم خود ۲ است (هالیدی ۱۹۸۸، صص ۱۷-۵). به قول ویگوتسکی، زبان که در دیدگاه کودک یک فعالیت مشترک اجتماعی به شمار می‌آید، به وسیله‌ای اساسی (بعد از گذراندن مراحل) برای نظم بخشیدن و پالایش رفتار تبدیل می‌شود. ویگوتسکی و طرفدارانش به سه مقوله انتظام دهی ۳، در ارتباط زبانی، اشاره می‌کنند (فولی ۱۹۹۰، صص ۱۰۲-۸۱ و ۱۹۹۱، صص ۴۲-۲۲).

که عبارت‌اند از:

الف. انتظام مفعولی ۴: نظم را محیط به انسان می‌آموزد.

ب. انتظام به دیگر: نظم را شخص دیگر (معلم، مادر...) به انسان می‌آموزد.

ج. انتظام شخصی: نظم را شخص با گفتگو با خود می‌آموزد و رفتار خود را کنترل می‌کند.

- (1) Scaffolding
- (2) Self-regulation
- (3) Regulation
- (3) Object-regulation

ب. اندیشیدن با زبان

ویگوتسکی در پژوهش‌هایش به سه مرحله از توسعه گفتار و تفکرات اشاره می‌کند: مرحله اول، گفتار اجتماعی ۱. که کودک به محتوی گفتاری دنیای بزرگ‌ترها آشنا می‌شود و طرز استفاده از واژگان را فرا می‌گیرد.

مرحله دوم، گفتار خود محوری. در این مرحله که معمولاً در سه سالگی به چشم می‌خورد، کودک در حالی که تنهاست با صدای بلند درباره چیزی که در حال انجام دادن آن است، با خود صحبت می‌کند. این صحبت گاهی به صورت مکالمه دو نفری یا تک نفری انجام می‌گیرد و کودک خطاها را به خود گوشزد و رفتار خود را تصحیح می‌کند. این نوع مکالمات دارای ساخت دستوری محدودی هستند و برای شنونده شاید بی معنا به نظر آیند. گفتگو با خود بعدها درونی و تبدیل به اندیشه لفظی می‌شود.

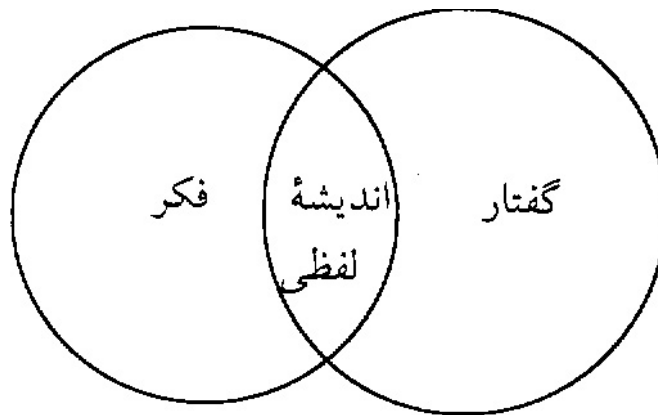
در مرحله سوم که آخرین مرحله توسعه گفتار درونی است، کودک مثل مرحله قبلی با صدای بلند با خود گفتگو و رفتار خود را کنترل نمی‌کند، بلکه به عکس، شکل ارتباط اجتماعی را درونی و اعمال خود را تنظیم می‌کند. در این مرحله گفتار در شخصیت رخنه و خودآگاه یا منرا به وجود می‌آورد. ویگوتسکی معتقد است که دایره توسعه فکر و دایره توسعه گفتار تا سن دو سالگی دو مقوله جدا از هم‌اند. ولی در این مرحله فکر و گفتار به هم

متصل می‌شوند و اشکال جدیدی از اندیشه و عمل را به وجود می‌آورند. در مرحله عمل کودک نسبت به اسامی اشیا کنجکاو می‌شود و در نتیجه ذخیره واژگانی او فزونی می‌یابد. در این مرحله کودک به علامت‌هایی که اشیا را باز نمایی می‌کنند پی می‌برد و متوجه کار کرد نمادین کلمه‌ها می‌شود. یاد می‌گیرد که اشیا و از جمله خود را در نظام معنایی اجتماعی جای بدهد و وجود خود را به مثابه اشیا می‌بیند. در این مرحله است که خود به آگاهی می‌رسد و محاوره دورنی ۲ با خود شروع می‌شود. اگر فکر و گفتار را به صورت دو دایره دو دایره تصور کنیم که یکدیگر را دو نقطه قطع کرده باشند، آن مقطع منتج را اندیشه لفظی نام می‌نیم (ویگوتسکی ۱۹۶۲).

(1) Social Speech

(2) Inner Conversation

و اندیشه لفظی، واحد تجزیه و تحلیل معنای کلمه ۱ است، یعنی درونی شدن کامل زبان در مرحله گفتار خود محوری. در مرحله درونی شدن، کلمه‌ها کامل ادا نمی‌شوند، تلفظ صوتی ۲ گفتار درونی ۳ از بین می‌رود و ما دیگر با خود کلمات کار نداریم بلکه آن‌ها را تصور می‌کنیم (ویگوتسکی ۱۹۷۸، صص ۲۶۲-۲۶۱). یعنی، با مضمون کلمه‌ها سرو کار داریم و نه با بیان لفظی آن‌ها. بنابراین ما در اندیشه خود از عبارات خود قبل از به زبان آوردن آن‌ها آگاهی داریم (ویگوتسکی ۱۹۷۸، صص ۲۶۲-۲۶۱ و ۱۹۶۲، صص ۷۴-۶۸).

گفتار درونی (بیان برای خود) خاموش است، لفظی و آوایی نیست، نحو گفتار درونی دارای ساخت ویژه است و برای درک جمله‌های درونی خود، نیاز به بیان کامل آن‌ها و استفاده از لغات دقیق نداریم. گفتار درونی تقریباً بی کمک کلمه صورت می‌گیرد، برای درک آن ایما و اشاره کفایت می‌کند. پس گفتار درونی، گفتاری است برای خود، با عنایت به مضمون کلمه. گفتار درونی در ذهن اتفاق می‌افتد و هر چند به اندیشه گرایش دارد، اما از نظر نحو کامل نیست. گفتار بیرونی، گفتاری است برای تعامل ۴ با دیگران. در گفتار بیرونی که در این مورد می‌توان

به پژوهش‌های زبان شناسان از جمله چامسکی در بحث ژرف ساخت و رو ساخت مراجعه کرد (چامسکی ۱۹۵۷، صص ۱۸۴-۱۷۹).

- (1) Word Meaning
- (2) Vocahzation
- (3) Inner Speech
- (4) Interaction

شکل گیری زبان بر اساس تعاملات اجتماعی

یکی از جنبه‌های مورد تأکید در آثار تحقیقاتی بازیل برنشتاین، فرایند اجتماعی شدن است. به این معنا که کودک چگونه هویت فرهنگی خاصی را به دست می‌آورد و چگونه به آن جواب می‌دهد. او نیز مانند ورف ۱ رابطه تنگاتنگی بین زبان و فرهنگ مشاهده می‌کند و به نقش زبان در فرایند اجتماعی شدن اهمیت می‌دهد.

برنشتاین معتقد است که زبان فرهنگ متأثر می‌شود و در فرهنگ نیز تأثیر می‌گذارد. هر گاه کودکی در محیط زبانی و فرهنگی خاص رشد کند، زبان و فرهنگ خاص آن محیط را فرا می‌گیرد و اندوخته‌های زبانی و فرهنگی خود را به نسل آینده منتقل می‌کند. پس رابطه مستقیم و متقابل بین ساخت و حفظ جوامع مختلف و طریقه استفاده زبان در ساخت اجتماعی وجود دارد. دیگر اینکه این رابطه مستمر است و از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. به عقیده برنشتاین، ساخت اجتماعی خاص را باز تولید می‌کند. به عبارت دیگر، الگوهای خاص اجتماعی را باز تولید می‌کنند. به این ترتیب یک چرخه بسته از الگوهای زبانی و اجتماعی به وجود می‌آید.

افراد بشر نیز نقشه‌های اجتماعی خود را در فرایند ارتباطات فرا می‌گیرند. این فرایند در گروه‌های اجتماعی مختلف، متمایز است و برای خاطر این تمایز در هر گروه اجتماعی، نقشه‌های موجود در اجتماع، به حالت دائمی و همیشگی تبدیل می‌شوند. محور اصلی بحث برنشتاین مشاهده و به کار گیری نوع زبانی مختلف در گروه‌های مختلف اجتماعی است. او مدعی وجود دو نوع زبان نسبتاً متمایز از یکدیگر است که در گروه‌های اجتماعی مختلف به کار گرفته می‌شود. یکی از این نوع را کد تفصیلی ۲ (کد رسمی) ۳ و نوع دیگر را کد محدود (۴) کد (عام) ۵ می‌نامد..

- (1) Whotf
- (2) Elaborated Code
- (3) Formal Code

کد تفضیلی دارای نظام دستوری و نحوی دقیق است که به آنچه گفته شده است نظم می‌بخشد. در این نوع، جمله‌های پیچیده وجود دارد و در آن حرف ربط و جمله‌های تبعی بسیاری به کار می‌گیرند. از حروف اضافه برای نشان دادن روابط زمانی و منطقی بهره می‌برند. از ضمیر فاعلیمنفراوان استفاده می‌کنند. در به کار گیری صفت‌ها و قیدها دقت می‌کنند. چون در بحث‌های دانشگاهی و رسمی استفاده می‌شود، تأثیری خاص بر شنوندگان می‌گذارد و فردیت سخنور در این کد بارز می‌شود. محتوای این کد در بافت مستقل ۶ (بافتی که برای اعاده منظور به بافت‌ها و صور فرا زبانی $P\{7$ مانند حرکات دست و صورت و یا اصطلاحات عام متوسل نمی‌شود) صورت می‌گیرد. کد تفضیلی، کدی است با قابلیت بیان $P\{8$ بسیار و صریح.

در کد محدود از جمله‌های کوتاه و ناقص با نظام دستوری و نحوی ضعیف استفاده می‌شود. در این کد استفاده از حروف ربط، محدود و تکراری است و جمله‌های تبعی اندکی مورد استفاده قرار می‌گیرد. گرایش به ارائه نا مرتب اطلاعات در آن به چشم می‌خورد، استفاده از صفت‌ها و قیدها در آن محدود است. استفاده از اصطلاح‌ها در آن رایج است. کد محدود نوعی زبان ضمنی و تلویحی است. از این کد در حوزه‌های غیر رسمی، در خانواده و در جمع دوستان استفاده می‌شود. سخن گویی با این کد در مشخص کردن فرد به عنوان عضو گروه مؤثر است. محتوای این کد جدا از بافت مستقل نیست و همراه با فرضیات مشترک درون گروهی بیان می‌شود. سطوح استفاده از اشکال مختلف زبان به علت محدودیت آن قابل پیش بینی نیست از ضمائر شخصیتوآنها بارها استفاده می‌شود.

(4) Restricted Code

(5) Public Code

(6) Independent Context

(7) Metalinguistic

(8) Expressiveness

نتیجه

در این مقاله به فراگیری زبان، روان شناسی زبان و جامعه شناسی زبان پرداخته شده است. اگر چهار مرحله فرا گیری زبان از دیدگاه هالیدی، و سه مرحله اندیشه را از دیدگاه ویگوتسکی اساس کار خود قرار دهیم و فرض کنیم که همه افراد بشر صرف نظر از شرایط متمایز کننده فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و محیطی ۱ بنابر نظریه این دو دانشمند، زبان می‌آموزند و تفکر می‌کنند، این سؤال مطرح می‌شود که پس چرا گفتار افراد یک اجتماع به صور مختلف و با کیفیت زبانی گوناگو است و چگونه است که بعضی را خوش بیان تر و خوش فکر تر از دیگران می‌دانیم؟ قسمت اول سؤال را بازیل برنشتاین پاسخ داده است. او با طرح دو نوع کد تفضیلی و محدود معتقد است که افراد طبقات متوسط و بالا از کد تفضیلی با مشخصات ویژه آن برای بیان افکار خود استفاده می‌کنند و این شیوه بیان، همان شیوه بیان وجه دار مدرسه‌ای است که از فرهنگ حاکم نشأت می‌گیرد. ولی افراد طبقات

پایین اجتماعی به دلایل اجتماعی و اقتصادی به کد تفضیلی دسترسی ندارند، لذا کد طبقه خاص خود را توسعه می‌دهند. ولی در مورد مشاهده افراد خوش فکرتر باید به نظریه ورف رجوع کرد، که معتقد است فکر انسان به کلام او و کلام او به شرایط محیطی او بستگی دارد. هر چه انسان از ذخیره واژگان بیشتری بهره‌مند باشد، ابزار اندیشه او نیز کامل‌تر خواهد بود. در این مرحله می‌توان مقولات دیگری چون عقل سلیم ۲ و استدلال عملی ۳ را نیز مطرح کرد (لیتر ۱۹۸۰، صص ۲۹-۲۱؛ ساکس ۱۹۷۲، صص ۸۷-۵۹ و ۱۹۷۴، صص ۷۳۵-۶۹۶؛ گارفینکل ۱۹۷۲، صص ۲۱۶-۲۰۱).

- (1) Environmental
- (2) Commonsense Knowledge
- (3) Practical Reasoning

منبع: مجله نامه علوم اجتماعی، بهار و تابستان ۱۳۷۷، شماره ۱۱

مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان، نهادی غیردولتی و ناسودبر است. این نهاد در سال ۱۳۷۹ از سوی پژوهشگرانی که در حوزه ادبیات کودکان فعال بودند، پایه گذاشته شد و اکنون با بیش از ده سال پیشینه از فعالیت های گسترده، در سطح ملی و بین المللی به کار خود ادامه می دهد.

دفتر این مؤسسه در تهران است و شیوه همکاری با این نهاد به دو شکل کار رسمی و داوطلبانه است. مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان هزینه های سازمانی خود را از راه کمک های مردمی و اجرای پروژه های فرهنگی و انتشاراتی به دست می آورد. چنانچه مؤسسه درآمدی داشته باشد، این درآمد را در راه گسترش هدف های خود هزینه می کند.

پیوندگاه:

koodaki.org	مؤسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان	کودکی
iranak.org	ایران کودکی	ایرانک
ketabak.org	پنجره ای به جهان خواندن	کتابک
amoozak.org	آموزش خلاق کودک محور	آموزک
khanak.org	با من بخوان	خوانک
rootak.org	پایگاه ارتباط فرهنگی کودک و نوجوان	روتک
dabire.org	درست بیاموز، تا درست بنویسی	دبیره
koodakar.org	سندوق آموزش و توانمند سازی کودکان کار و محروم	
hodhod.com	گزید هترین کتاب های کودک و نوجوان	کتاب هدهد